

12

Handwritten text in a historical script, possibly Arabic or Persian, enclosed in a red rectangular border. The text is arranged in approximately 12 horizontal lines. The script is highly stylized and difficult to decipher. A small, dark, irregular mark is visible on the right side of the page, near the bottom of the text block.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ सन्यासप्रयोगो लिख्यते ॥ प्रथमं गुरुलक्षणं
निरूप्यते ॥ सर्वतः शांत आत्मविद्याविशारदः ॥ सर्वसंशयसंख्येत्तानरलसो
गुरु रुच्यते ॥ १ ॥ कर्ता अनाश्रमी चैत्करिष्यमाणपरमहंससंन्यासं
कर्तुं चतुःकृत्वात्मकं प्रायश्चित्तं प्रति कृत्वा प्रत्याम्नायगो निष्क्रियद्वारा
अहमाचरिष्ये ॥ अश्रमी चैत्तत्तत्कृत्वा प्रायश्चित्तं शरीरशुद्धयर्थं क
र्तव्यश्चेत्तदा ॥ सन्यासांगप्रायश्चित्तेन सह कर्तव्यं ॥ ततो अष्टौ श्राद्धात्स
र्वं ॥ नद्यादौ गत्वा प्राङ्मुखो यज्ञोपवीतीयवसेहितजलेन ॥ श्राद्धदेवतानां
तर्पणं कुर्यात् ॥ ब्रह्माणं तर्पयामि ॥ विष्णुं तर्पे ॥ महेश्वरं ॥ देवर्षिं ॥ ब्रह्मर्षिं ॥
क्षत्रर्षिं ॥ वसिष्ठं ॥ रुद्रं ॥ आदित्यांस्तर्पे ॥ सनकं ॥ सनंदं ॥ सनातनं ॥ पृ
थिव्याग्निं पंचमहाभूतानि ॥ एकादशचक्षुरादीनि करणानि ॥
चतुर्विधं भूतग्रामं ॥ पितरं तर्पयामि ॥ पितामहं ॥ प्रपितामहं ॥ मातरं ॥ पिता
महीं प्रपितामहीं ॥ आत्मानं ॥ पितरं ॥ पितामहं तर्पयामि ॥ इति तर्पणं विधा

स-क्षणः कर्तव्यः ८ इत्यष्टादश ब्राह्मणानि मन्त्रेषां पादान्प्रक्षाल्या ॥ यथा
 पूर्वं प्राञ्जुरवानुदकसंस्थानुपविश्य प्रार्थयेत् ॥ सन्यासार्थं महं श्रोतुं कुर्वन् क्रतु
 द्विजोत्तमाः ॥ अनुज्ञां प्राप्य युष्माकं सिद्धिं प्राप्स्यामि शाश्वती ॥ गर्भं वासभ
 याद्गीतस्तथा तापत्रयादिति ॥ गृहं प्रवेष्टुमिच्छामि परंपदमनासयं ॥ ॐ
 कुरुतेति द्विजैरुक्ते ॥ कर्त्ता सर्वत्र द्विजकण्ठेषोदत्ता ॥ रुजुर्द्वीयुग्मं यवे
 सहितं गृहीत्वा ॥ सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवाः नां दीमुखा इदमासनं इति २
 विप्रदक्षिणप्रागे आसनं दत्त्वा ॥ एवं द्वितीये विप्रे ॥ ततो ब्रह्माद्यष्टपार्वणार्थं
 मुपविष्टो उवाच ब्राह्मणेष्वेवमेवासना निदद्यात् ॥ तथा ब्रह्मविष्णु
 महेश्वराः नां दीमुखाः इदमासनं १ देवर्षि ब्रह्मर्षि क्षत्रर्षि यज्ञर्षि इदमासनं २ नां दी-
 वक्ररुद्रादित्याः २ नां दीमुखा इदमासनं ३ सनकसने दनसनातनाः
 नां दीमु- इदमासनं ४ पृथिव्या ॥ दीमि पंचमहाभूतानि चक्षुरादीनि ए
 कादशकरणा निचतुर्विधो मूलग्रामः नां दीमुखा इदमासनं ५ पितृभि
 तामहप्रपितामहा इदमासनं ६ मातृपितामहिप्रपितामह्यः नां दीमुखाः

नां दी ०

य॥ गृहमागत्या देवाकालोसंकीर्त्या॥ अशेषदुःखनिवृत्तिनिरतिनायानं
दप्राप्तिपरमपुरुषार्थप्राप्तये करिष्यमाणपरमहंससन्ध्यासर्वाकारा
र्थतदंगत्वेन अष्टौ श्राद्धानि सदैवानि सपिंडानि अन्नेन हविषा सद्यः
करिष्ये इति संकल्प्य॥ सत्यवसुसंज्ञका विश्वे देवाः नां दीमुखाः स्थाने
• क्षणः कर्तव्यः॥ इत्येकं ब्रुत्वा॥ तथैव द्वितीयं ब्रुयात्॥ एवं सर्वत्र॥ प्र
थमे देवश्राद्धे० ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः नां दीमुखाः स्थाने क्षणः कर्तव्यः
इति प्रथमे॥ द्वितीये॥ ऋषिश्राद्धे देवर्षिब्रह्मर्षिसत्रर्षियः नां दीमुखाः क
र्तव्यः॥ तृतीये देवश्राद्धे० वसुरुद्रादित्याः नां दीमुखाः कर्तव्यः॥ चतु
र्थे मनुष्यश्राद्धे सनकसनंदनसनातनात्मनः नां दीमु० कर्तव्यः॥ पंचमे
श्राद्धे० पृथिव्यादीनि पंचमहाभूतानि एकादशकारणानि चक्षुरादीनि
चतुर्विधो भूतग्रामः नां दीमु० कर्तव्यः॥ ५ षष्ठे पितृश्राद्धे पितृपितामहप्र
पितामहाः नां दीमु० कर्तव्यः॥ ६ सप्तमे मातृश्राद्धे० मातृपितामहिप्रपिताम
ह्याः नां दीमु० कर्तव्यः॥ ७ अष्टमे आत्मश्राद्धे० आत्मपितृपितामहाः नां दीमु०

नां हीमुखादेवाद्यः प्रियंतामिति वदेत् । ततो विप्राबलिदानवर्जं मुंजीयुः ॥ तस्ते
पुत्रपाप्मो गायता • पंचाक्ष नमीति च श्रावयित्वा । संपन्नमिति पृष्टं सर्वं रुचित
मिति वदेयुः नेहमासाहौ ॥ तत आचंतेषु विप्रेषु तां बृलं दक्षिणात्वेन द्वा ह्यामलकानि
प्रायद्रव्यं हातु महमुक्तं जे इति संकल्प्य पूर्वकं दत्त्वा उप संपन्नमिति ब्राह्मणान् विस्त
जन्य नदातार इति वरयाचनं । ब्राह्मणान् प्रदक्षिणी कृत्य प्रार्थयेत् । उत्थाय च ततो
विप्रान् पृष्टपुष्टेन चेतसा ॥ प्रदक्षिणं ततः कृत्वा नमस्कृत्या द्विजोत्तमान् ॥ इतं तय
मिति तान् ब्रूयात्प्रणम्य शिरसात्ततः ॥ सन्ध्या सार्धं मया श्राद्धं कृतं मे तं द्विजोत्तमाः ॥ अ
अनुशां प्राय युष्मा कं सिद्धिं प्राप्स्यमिन्ना श्वतीम् ॥ गर्भजन्यनरापीतेः संतापञ्
यतस्तथा ॥ गुहां प्रवेष्टुमिच्छामि परंपरमनामयमिति प्रार्थय नमस्कृत्य कृतं कर्म
ईश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ नम यस्य स्मृत्येत्कला ॥ विष्णुस्मरणं ते द्विराचामेदिति ॥
इति नां ही श्राद्धविधित्नाम गोत्रवर्जं प्रथमविप्रत्वे व अष्टौ श्राद्धप्रयोगः ॥ अथा
श्वलायनकेतुके यजमाने । पविणविधिना अग्नेन जा मेन वा करिष्येति वि शेषः ॥
ब्राह्मणान् प्रदक्षिणी कृत्य प्रार्थयेत् ॥ उत्थाय च ततो विप्राबलं पूर्ववत्क्षणं दत्त्वा आस
नाभिरस्सत्त्वा ब्राह्मणा ये प्रागग्रदक्षौ परि । वि श्वेदे गार्धं सार्धं पात्रमेकं अष्टौ पार्वणा

३

त
३

इदमासनं ७ आत्मपितृपितामहाः नां दी सुरवा इदमासनं ८ इति सर्वत्रासनं इत्ता
पश्चात्सत्यवस्त्रसंज्ञका विश्वे देवाः नां दी सुरवाः एषगंधः स्वाहानमम ॥ १॥ ब्र
ह्मविष्णुमहेश्वराः नां दी ० एषगंधः स्वाहानमम २ देवर्षिब्रह्मर्षि क्षत्रर्षयः
नां दी सु ० एषगंधः स्वाहा ३ वस्त्ररुद्रादिद्वित्याः नां दी ० एष ० ३ सनिकसनं
दनसनातनाः नां दी ० ४ पृथिव्याही निपंचमहा श्रूतानि एकादत्राचक्षुरा
हीनिकरणा निचतुर्विधो श्रूतग्रामः नां दी ० ५ पितृपितामहप्रपितामहाः
नां दी ० एषगंधः स्वाहानमम ६ मातृपितामहिप्रपितामत्यः नां दी ० एषगं
धः स्वाहा ० ७ आत्मपितृपितामहाः नां ० एषगंधः स्वाहा ० ८ गंधं इत्ता आपोद
द्यात् ॥ एवं पुष्यधूपदीपाच्छादनानि इद्यात् ॥ इदमाच्छादननिष्क्रयद्रव्यं स्वाहा
नमो नमम ॥ इततो द्विजाग्रेभ्यो जनपात्राणि निधायोपस्तीर्य ॥ अन्नानि परि
विष्टा ॥ तदप्रावे आ मंतनिष्क्रयद्रव्यं निधाय गायत्र्या प्रोक्ष्य ॥ सत्यवस्त्र ०
देवा इदमन्नं आमनिष्क्रयद्रव्यं वाऽयथाशक्ति सोपस्करं स्वाहा हव्यं नममेति
सर्वत्र यथा देवतमन्नं त्यागं कृत्वा ॥ ततः प्रजापते न त्वदेता ० इयीणां ॥ अनेन इनां

नो दीमुखा इदं वोच्यं स्वाहा नमः ॥ विप्रहस्ता त्रसृष्टः आपो नुमंत्रयते ॥ यादिव्याः
 आपः पयसा ० भवंतु ॥ आपो हत्वा १ ॥ एवं द्वितीये ॥ देवर्षि ब्रह्मर्षि सत्रर्षयः नो दी
 मुखाः इदं वोच्यं स्वाहा ० यादि भवंतु ॥ २ ॥ वक्ररुद्रा हित्याः नो दी मु ० इदं ० या ० तु ०
 ३ सनकसनंदनसनातानाः नो दी ० या ० तु ० ४ पृथिव्यादीनि पंचमहाभूतानि एका
 दशानसुरादीनि करुणानि चतुर्विधौ भूतग्रामः इदं ० या ० तु ॥ ५ ॥ पितृपिताम
 हप्रपितामहाः नो ० इदं ० ६ ॥ मातृपितामहिप्रपितामह्यः नो ० इ ० या ० तु ॥ ७ ॥
 आत्मपितृपितामहाः नो ० इ ० या ० तु ० ८ सर्वत्रार्थं हत्वा ॥ तत्प्रात्रनुजीकृत्य ॥ र
 वोक्त्वा शीत्या गंधाद्याह्लादनोते ॥ जो जनपात्राण्यासाद्य ॥ अग्नौ करुणार्थं मन्त्रमा
 दाय ॥ रुघता कुरुत्वा आमपसे तंदुलान्वा गृहीत्वा वदनि संपत्यावदाय ॥ अ
 ग्रये कव्यवाहनाय स्वाहा ॥ सोमाय पितृमते स्वाहा ॥ मंत्राभ्यां वैश्वेदेविकौ विश्वो
 विश्वीया वशिष्टोऽज्ञा ब्राह्मण केषु हुत्वा ॥ मधुरद्रव्याण्युत्रानि परि
 विष्ट्या आमपसे आमंतनि क्रयद्रव्यं गजघ्ना दशब्राह्मणपात्रेषु निधाय
 वोक्त्वा शीत्या रुचितमिति वदेषुः ॥ नेदमाना हो इत्यंतं कृत्वा आगोतेषु द्विजेषु हुत्वा

र्थमष्टमेवं। नवपात्राणि प्राक् संस्थानि विधाय। सर्वपात्रेषु द्विपत्रं कं पवित्रं। तर्हि ष्ठे प्रपञ्चा
सिन्धुत्रान्ने देवीति सक्त्वा दनुमंत्रा प्रथमे वैश्वदेवपात्रार्थं। यवोसिंधान्यराजोवा० स्मृत इति
यवानोप्य॥ द्वितीयाद्यष्टकं। तिलोसिसोमदेवकृहेनुप्रतिपात्रमंत्रमावर्तयन् युवानोप्य
गंधपुष्पाणि तृष्ठी दद्यात्॥ ऊहप्रकारस्तु। यवोसिसोमदेवत्यौ गोसवे देवनिर्मितः
प्रत्नवद्विः प्रत्नः पुष्पानां ही मुखान्देवान् श्रीणयाहिनिः स्वाहेति द्वितीये॥ नां ही मुखान्
वज्रुषी श्रीणयाहिनिः स्वाहेति यवां वापनं॥ तृतीये नां ही मुखान् द्विव्या श्रीणयाहिनिः
स्वाहेति। चतुर्थे नां ही मुखान्मनुष्या श्रीणयाहिनिः स्वाहा॥ पंचमे नां ही मुखानि
भूतानि श्रीणयाहिनिः स्वाहा॥ षष्ठे नां ही मुखानि तन्त्रीणयाहिनिः स्वाहा॥ एवं स
प्ताष्टमयो र्यथा स्थितपितृत्राब्दः॥ ततः प्रतिमयुग्ममेकैकं मर्षपात्रं स्वाहा र्थं
इत्यावृत्या निवेद्या। सर्वपात्रोदत्वा। प्रथमदेवद्विजकरे अर्घ्यपात्रोपरि स्थपवि
त्रं निधाय॥ पात्रांतरेण अर्घ्यपात्रस्थं जलमर्षं गृहीत्वा। यादिव्याऽआप इति मंत्रांते॥
सत्यवस्तु सैजका० त्रिंशो० इदमर्षं स्वाहानममेत्यर्षं दत्वा॥ ततो वशिष्टमर्षपात्रं स्थि
तमर्षजले न द्वितीये देवद्विजे पूर्ववद्दत्वा॥ एवमेवांतरमर्षपात्रं द्विधा विभक्त्यप्र
तिपार्वणमंत्रितं विप्रद्वये दद्यात्॥ दानप्रकारस्तु॥ ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः

तामस्यः नां० अष्टमरेखायां॥ सुंधंतां आत्मनो नां० सुंधंतां पितरौ नां० सुंधंतां पितामहाः
 रक्षिसर्वत्र जलं निनीय॥ पूर्वोक्तद्रवैरष्टाचत्वारिंशत्सिंहांकृत्या० उक्तरैखासु
 कृतजलसेकस्थले एकैकस्यै देवताये पिंडद्वयं दद्यात्॥ प्रतिपिंडं मंत्रावृत्तिरि
 तिनारायणवृत्तिकारः॥ मंत्रोत्तरे तु द्वितीयस्तु इति॥ पिंडे इति मंत्रोस्तु
 नो दी मुखाय ब्रह्मणे स्वाहा॥ तदुत्तरतः सर्वतो वा द्वितीयः॥ एवं सर्वत्र॥ नो दी
 मुखाय विष्टवे स्वाहा॥ नो दी मुखाय महेश्वराय स्वाहा॥ नो दी मुखाय वि
 श्वेदेवाय स्वाहा॥ देवर्षिभ्यो नो दी मुखेभ्यः स्वाहा॥ ब्रह्मर्षिभ्यो नो दी मुखेभ्यः० क्ष
 त्रर्षिभ्यो नां०२ तृतीयरेखायां वसुभ्यो नां० हा॥ नारुद्रेभ्यो नां० स्वाहा॥ आदि
 त्येभ्यो नां०२ चतुर्थरेखायां॥ सनकाय नां० हा॥ संनंदनाय नां० हा॥ सनीतनाय नां०
 हा॥ पंचमरेखायां॥ एषि वारिपंचमहाभूतेभ्यो नां० श्याहा॥ एकादशोचधुरादिक
 रणेभ्यो नां० श्यः हा॥ चतुर्विधं प्रतया माय नां० दी मुखाय स्वाहा॥ षष्ठमरेखायां
 पित्रे नां० दी मुखाय स्वाहा॥ पितामहाय नां० दी मुखाय स्वाहा॥ प्रपितामहाय नां०२
 सप्तमरेखायां मात्रे नां० दी मुखाय स्वाहा॥ पितामह्ये नां० प्रपितामह्ये नां० दी०२

५

यवलाजारधिबदरीफलकतंअभेनआमपक्षेसक्तुनवापिउदानेकुर्यात्॥य
थागोमयोपालिसममो॥अपहततिमेत्रावत्यादक्षिणारंभाःप्रागायताउदक
संस्थाअष्टरेखाःकृत्वाताऽअशुभ्यसर्वास्तुप्राग्राकुशाद्वोवाआसीर्षी॥
ताकरेखास्तु॥दक्षिणारेखामारभ्यप्रतिरेखापिउत्रयार्थं प्राक्संस्थेभुं
तांइत्यादिमंत्रैर्जलं सिंचेत्॥मंत्राश्च॥भुं धंतांब्रह्मणेनांदीमुखाःभुं धंतांवि
ष्टुवोनांदीमुखाःभुं धंतांमहेश्वराःनां॥तदुत्तररेखायां॥भुं धंतांदेवर्षयःनां
दी०भुं धंतांब्रह्मर्षयोनांदीमुखाः॥भुं धंतांक्षत्रर्षयोनां०तृतीयेरेखायां॥भुं धं
तांवसवोनांदीमुखाः॥भुं धंतांरुद्रनांदीमु०भुं धंतामादित्यानांदीमु०चतुर्थरे
खायां॥भुं धंतांसनकांनांदी०भुं धंतांसनातनानां०भुं धंतांसनेदनानां०पं
चमरेखायां॥भुं धंतांपृथिव्यादिनिपंचमहाभूतानिनांदीमुखानि॥भुं धंतांएका
दत्राचक्षुरादीनिकरणानिनांदीमु०भुं धंतांचतुर्विधभूतग्रामःनांदीमुखः॥
षष्ठरेखायां॥भुं धंतांपितरोनांदीमुखाः॥भुं धंतांपितामहानां०भुं धंतांप्रपिताम
हानां०सप्तमरेखायां॥भुं धंतांमातरोनां०भुं धंतांपितामत्युःनां०भुं धंतांप्रपि

चकेशवादिनाममंत्रैरभिषिच्य संस्थाप्य ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ दंडं जलपात्रं पवित्रं च
 शिख्यं पात्रं कमंडलुं ॥ आसनं कौपीनमालादनं कथापादुकादेश इति ॥ १० ॥
 यष्टिं जलपवित्रं चाशिक्यं पात्रं ॥ कमंडलुं मितिपंचवासंस्थाप्योपवित्रय ॥ उ
 द्गमनादौ एकादश्यां द्वादश्यां वा ॥ आतुरश्चेत्कस्मिंश्चित्काले वा ॥ देवा कालौ
 स्मृत्वा ॥ परमहंसादिसन्यासग्रहणं करिष्येति संकल्प्य तद्गतेन विहितमा
 दौ गणेशपूजनपुण्याहवाचनमातृकापूजननां दी प्रादानि करिष्येति संकल्प्य
 तानि कृत्वा ॥ आचम्य प्राणानायम्य ब्रह्मं जलं विधाय मनसा जपेत् ॥
 ॐ ब्रह्मणे नमः ॐ विष्णवे नमः ॐ रुद्राय नमः ॐ सूर्याय नमः ॐ सोमाय ॐ
 आत्मने नमः ॐ अंतर्ब्रह्मणे नमः ॐ परमात्मने नमः ॥ इत्थं चार्चयेत्तदीजपेत् ६
 अग्निमीळे ऋक् इषेत्वाग्नेतां ऋक् अग्र आयाहि नीतये ऋक् ३ इति श्री
 देवीरभिषुये ऋक् इति जपित्वासं कुमुद्विभ्रयं प्रणवेन त्रिः प्राश्य ॥ आ
 चम्यनामोकरं दत्वा ॥ अग्निमंत्रये दे प्रिमंत्रैः ॥ ॐ अं आत्मने स्वाहा ॐ अं अंत
 र्ब्रह्मणे स्वाहा ॐ मं परमात्मने स्वाहा ॐ प्रजापतये स्वाहा ॥ हाततः पयोदधिकृत
 माज्यमापो वा ॥ त्रिवृदसि प्रथमं प्राश्य ॥ प्रवृदसि द्वितीयं ॥ विवृदसि तृतीयं प्राश्य

Handwritten text in a script, likely Indic, enclosed in a red rectangular border. The text is arranged in approximately 15 horizontal lines. The script is dense and appears to be a form of Devanagari or a related Indic script. The paper is aged and yellowed, with some staining and wear visible. The text is written in black ink on a light-colored background.

वितुर्वरेण्यस्यचित्रामाहं वृणे स्मृतिं विन्वज-न्यां म् ॥ यामस्य कण्वो अहुह
त्रपीना ७ सहस्रधारां पयसा महिं गाम् ॥ १ ॥ तत्स वितुरिति ७ विन्वानिरे व
सधितदु रितानि परा स्तव ॥ षड्द्रुतं न ७ आस्तव ॥ एभिस्त्रिभिर्मैत्रैस्त्रिः
समिधोभ्याधायाग्निं प्रज्वाल्य ॥ समित ७ संकल्पथा ७ संप्रियो रोचिष्यस्त
मनस्यमानौ ॥ इषमूर्जमभिसवसानौ ॥ १ ॥ संवामना ७ सिसं व्रता म्मुचि
ताभ्याकरम् ॥ अग्नेपुत्रीष्याधिपाभवत्तन्न इषमूर्जं यजमानाय धेहि ॥ २ ॥
इतिमंत्राभ्यामुपस्थाय ॥ यस्यस्मृत्येत्यादि एवमग्निं सिद्धं कृत्वा ततो ब्रह्मा
न्वाधानं ॥ असमानात्पूर्वंप्राणानायन्य ॥ देवाकालौ संकीर्त्य परमहंसस
भ्यासंकर्तुं तत्र विहितं ब्रह्मन्वाधानं करिष्ये इति संकल्प्य अग्निं इंधनना
द्याद्यसंस्कारांतेस्तकस्तवौ तभ्यन्याग्निं परिषिच्यस्तु चित्रतुर्गृहीतं गृ
हीत्वा ॥ ॐ स्वाहेति हुत्वा परमात्मन इ- उत्तरपरिषे च न कृत्वा यस्यस्म
ृत्येत्यादि ॥ एतद्ब्रह्मन्वाधानं ॥ ततः संध्यावंदनपूर्वकं मस्तमिते जादि
त्ये स्वाग्ने नित्यहोमै वैश्वदेवं च कुर्यात् ॥ अथसायं होमानंतरमुत्तरेणाग्निं

७

७

आपः पुनं त्विति जलं प्राच्या च म्योपविश्य ततः ॥ उपवासं करिष्यामीति संक
ल्पयेत् ॥ ततः सावित्री प्रविशेत् ॥ ॐ श्रुः सावित्रीं प्रविशामि तत्सवितुर्वरेण्यं
ॐ श्रुवः सावित्रीं प्रविशामि भर्गो देवस्य धीमहि ॐ स्वः सावित्रीं प्रविशामि
धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ ॐ श्रुश्रुवः स्वः सावित्रीं प्रविशामि ॥ तत्सवितुर्वरे
ण्यमिति ऋक् जपित्वा किंचन प्राश्नीयात् ॥ अस्तमयां त्वागोपासनाग्निं स
मिथ्यविलिङ्गन्त्येत्पुनः संधानमग्नि त्याग प्रायश्चित्त होम द्रव्यदान पूर्व कर्तु
र्थात् ॥ अनाहिताग्नि विधुरेण पृष्टो दिवि विधानेनाग्निरुत्पादनी यः ॥ आचम्य
प्राणानायम्य देशकालो संकीर्त्य ब्रह्मन्वाधानाद्यर्थं विधुरकल्पोक्तविधिना
विधुराग्निमुत्पादयिष्ये इति संकल्प्य ॥ स्थण्डिलेपे च मसंस्कारां कृत्वा ॥ अ
श्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः ॥ अनुस्ये स्य पुरुत्राच
रुमी ननुद्यावा पृथिवी जाततंश ॥ १ ॥ इत्यनेन श्रोत्रियागारादाग्निमाहृत्य
॥ पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्यां पृष्टो विश्वा ३० षधीरा विवेश ॥ वैश्वानरः सहसा
पृष्टो अग्निः सतो दिवा स रिष स्यात्पुनः ॥ अनेन मंत्रेण प्रतिष्ठाप्य ॥ ताप स

शुभः स्वरित्ययः स्पृष्टा । तरत्समं ही धावतीति सूक्तं यस्मिन् जपेत् ॥ विशान्मं प्रोज्य
कर्मणः पुण्याहं वाचयित्वा ॥ हेमरौथ युतकुशादिजलैः स्नात्वा देशकालौ सं
कीर्त्यसन्धासांगते न विहितं प्राणादिहोमपूर्वकं पुरुषसूक्तहोमं तथा ज्ञा
नयोगसंपादनार्थं उपपातकादिसंकलपापनिवृत्तिपूर्वकं ह्यस्वविषय
शुद्धार्थं च विरजाहोमं च तंत्रेण करिष्येति संकल्प्य इत्थावर्हिषी संनत्य
चत्वारिंशद्देवताहोमपर्याप्ततंदुलान् ॥ पत्यवहंतीत्यादिपार्वणवत् ॥ अ
ग्निपुरांते प्रधानहोमं कुर्यात् ॥ आश्वलायनयजमाने च्चाधानं कुर्यात् ॥
चक्षुषी आज्येनेत्यंते प्राणादिपंचदेवताः समिच्चवीज्यैः प्रतिद्रव्यमेकैक
संख्याकाभिः ॥ नारायणं सहस्रशीर्षं तिषोऽज्ञात्तुग्निप्रत्युचंते रेवद्र
थैः प्रतिद्रव्यं एकैकसंख्याकाभिः पुनरत्र प्रधानं ॥ प्राणाद्येकोनविंशति
देवताः विरजामंत्रैः समिच्चवीज्याहुतिभिः प्रतिद्रव्यमेकैकसंख्याकाभिः
प्रजापतिमेकवारमाज्येन ॥ शोषेण स्विष्टकृतमित्यादिपूर्णपात्रनिधा
नांतेषु पुनरत्रातवारं त्रुष्टी निरूप्यतथैव प्रोथ्य स्वअवघातादि ॥ अथपि

८

८

तृणाग्निः ७ स्तीर्यतेषु दंडा शिनि हत्रायष्टा शिनिपं चवा द्वंद्वं आसाद्य ॥
दक्षिणे नाशिकुर्वे पुकृष्टाग्निना स्तीर्यतस्मिन्नुपविश्य गायत्रीं जपे
न् जागरणं कुर्यात् ॥ ततो ब्राह्मणे मुहूर्ते उत्थाय यथाविधि स्नात्वा प्रातः सं
ध्यां प्रातर्होमवे श्वदेवादि कं कृत्वा प्राणा नायम्य वा हृतीर्जपित्वा ॥ अग्र
ये स्थालीपाकं कुर्यात् ॥ तत्र प्रयोगः ॥ देशकालौ सं परमहंसं न्यासं कं
रिष्यमाणः कुत्रार्माहंतत्पूर्वगतं न विहितमाग्रये स्थालीपाकं करि
ष्येति संकल्प्य ॥ इध्वा बर्हिषी कसन्नद्यपत्यवहंती ॥ चरुश्रपयित्वा
दिपार्वणस्थालीपाकवत्सर्वं कुर्यात् ॥ आश्वलायने यजमाने स कं कृत्वा त्यं
॥ चत्वारि मंगे त्यादिध्यात्वा ॥ अन्वाह ध्यात्वा ॥ अस्मिन्नन्वाहिते ग्रावित्या
दिचक्षुषी आज्येने त्यंतमुक्त्वा ॥ प्रधानदेवतमग्निं चरुद्रव्येण शेषेण त्या
दिपूर्णपात्रनिधानां तं पवित्रे भूर्धे ग्रये त्याजुष्टं निर्वपामीति चतुरो मुष्टी
न्निरूपयत येव प्रोक्ष्येत्या ॥ घ्राज्यप्रागां ते प्रधानहोमे ॥ अग्रये स्याहेति दु
त्या ॥ यदस्येति सिष्टकृतं बहुत्वान्नोषं स्थालीपाकवत्कुर्यादिति ॥ ततोऽर्घ

त्वक्चर्ममां७ सरुधिरमेदोमज्जास्नायवोस्थीनिमेशुध्यंतां० त्वगादि
शुध्यं३ इदं०३ शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरुदरजंघाशिम्भोपस्थपायवोमे०
स्वाहाशिरःआदिशुध्यं००१ उतिष्ठपुरुषहरितपिंगललोहितासिदेहि
देहिददापयितामेशुध्यंतां० पुरुषादिशुध्यं०५ पृथिव्यापस्तेजोवायु
रकाशामेशुध्यंतां० पृथिव्यादिशुध्यं०६ शब्दस्पर्शरूपरसगंधामेशु
ध्यं० स्वाहा० शब्दादिशुध्यं०७ मनोवाक्कायकर्माणिमेशुध्यं० हामन
आदिशुध्यं०८ अव्यक्तमावैरहंकारैर्ज्योतिरहंविंजाविषाण्माश्रया
स७ स्वाहा॥ अव्यक्तादिशुध्यं०९ आत्मा मेशु० हा आत्मन इदं०१० अंत
रात्मामे० अंतरात्मन इ०११ परमात्मा मेशु० हा परमात्मन इ०१२ शुधे
स्वाहा० शुध इ०१३ क्षुत्पिपासाय स्वाहा॥ क्षुत्पिपासाये इ०१४ विविद्याये
स्वाहा विविद्याये इ०१५॥ ऋग्विधानाय स्वा० ऋग्विधानाय इ०१६
कषोक्ताय स्वाहा कषोक्ताये इ०१७ क्षुत्पिपासामलाज्येष्ठा अलक्ष्मीनां रा

त्वा आज्यभागं ते प्रथमा इती जुहुयादिति विशेषः ॥ ॐ प्राणाय स्वाहा । प्राणा
येदं नमम ॥ ॐ अपानाय । अपानायैदं नमम ॥ ॐ व्यानाय स्वाहा । व्यानाये
ॐ उदानाय । उदानाय ॐ समानाय स्वाहा । समानायैदं नमम ५ सहस्रशी
र्षा । लं स्वाहा । नारायणायैदं नमम ॐ पुरुष । एवेदं । तिस्राः । २ एतावान
स्य । दिवि स्वाहा । ३ त्रिपादूर्ध्वं । अग्निस्वाहा । तस्माद्द्विरालं । पुरस्वाहा । ५
यत्पुरुषे । द्विविः स्वाहा । ६ तयज्ञं व । ये स्वाहा । ७ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः
सं । श्वये स्वाहा । ८ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतं ऋचः । यतस्वाहा । ९ तस्मा
दश्वा अजायं । यः स्वाहा । १० यत्पुरुषं । ते स्वाहा । ११ ॥ ब्राह्मणो । तस्वाहा
१२ ॥ चंद्रमाम । तस्वाहा । १३ ॥ नाभ्या आ । यन्स्वाहा । १४ सप्तस्वाहा । पशुं स्वाहा
१५ यज्ञेन यज्ञं । देवाः स्वाहा । १६ ॥ प्राणापानयानोदानसमानामे सुध्यंतां
ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा श्रूयासि स्वाहा ॥ १७ ॥ प्राणादिभ्य इदं । १ वा अन्न
श्वसुश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोबुध्याकृतिः संकल्पामे सुइं २ वाग्निभ्य इदं ।

र्णोद्दिहत्वा। ह्यमाथ। औपासनाग्रेरुपरधानंकुर्यात्॥ ॐ संमासिंचंतु मरु
तःसमिंद्रःसंबृहस्पतिः॥ संमायमग्निःसिंचत्वाफषाचबलेनचा
युष्मंतं करोतुमां इत्यग्निमुपस्थाय। तस्मिन्नग्रेोपात्रहाहंकृत्वा॥ तैज
सानिगुरवेदत्वा॥ आत्मसमारोपःकर्तव्यः॥ अयंतेयोनिर्ऋत्वि
योवतोजातोअरोचथाः॥ तं जानन्नग्नःआसीदाथानोवर्धयागि
रः॥ यातेऽअग्रेयक्षियातनूस्तयेत्यारोहात्मात्मानं॥ अळावस्त्रनि
कृण्वन्नस्मेनर्मापुरूणियज्ञोभूत्वायज्ञमासीदस्वां योनिजातवेदोभु १०
वःआजायमानःसक्षप्रहिरतिक्त्रं चायजुषाचत्रिरावर्तेत्॥ आत्म
न्यग्निं समा रोपयेत्॥ अग्नेर्चीलां प्राश्नीयात्॥ हसोप्रक्षाल्याचम्य ॐ
एत्यग्नेसहेष्टप्रतेशरीरमनुसंचरस्व॥ नाहंत्वामपहायपरागात्मां तं
मपहायपराग॥ इत्यग्निं विस्तजेत्॥ कृष्णाजिनमादाय। उत्तरनारा
यणेन गृहान्निष्क्रमेत्॥ ततःस्वैश्वःपुत्रेभ्यःआशिषंदत्वाद्यात्॥

१०

१०

ॐ

याम्यहं॥अभूतिमसमृद्धिं वसवीणिर्दमेवाप्रा।न७ स्वा० इक्ष्मिपासादि
 श्यइ०१८ अन्नमयप्राणमय मनोमयविज्ञानमय मानुहमयमात्मानि
 सुध्यंतां ज्योतिरहं० स्वा० अन्नमयादिश्यइदं०१९ इति ससि त्रैवा ज्यैः प्रति
 मंत्रचत्वारिंशदाहुतीर्हुत्वा अनेन मंत्रेण आज्यं हुनेत्। यहिष्ठं यच्च पूर्णं
 यत्रापद्यनायदि॥ प्रजापतौ तन्मनसि जुहोसि विमुक्तो हं देव किं त्विषा
 स्वाहा॥ प्रजापतये इदं॥ ततः पुरुषसक्तं जपेत्। वेदादीन् जपित्वा। ॐ
 अग्निमीडे०॥ ॐ इषे त्वेर्जेत्वा०॥ ॐ अग्न ९ आयाहि० ॐ शन्नो देवीर०
 चरोरेकदेशतः स्विए कृतं हुत्वा॥ समिधमिधमसन्नहने चाग्नौ प्रहृत्य
 ॥ नजयाद्यो देव्या परिधीन नक्तिपानप्रयुक्त देर्मा ग्राणीत्यादि देवता सं
 कीर्तने अग्निः सोमः अग्निः प्राणादिषु च देवता पुरुषसक्त देवताः प्राणा
 दि एको न भवि ७ शति अग्निः स्विए कृतं त्रिरुद्योत्यादि ब्रह्मविसर्ज
 नात् प्राकृ कृत्वा ब्रह्मणे हिरण्यमाज्यपात्रं मधुपर्णं कांस्यपात्रं १ धेनुं
 च दत्त्वा विसर्जयेत्॥ तत आचार्या यपूर्वादिष्ठं प्राग्धेनुं च वस्त्राणि कव

न्यासं करोमीति संकल्प्य अपां पूर्णो जलं गृहीत्वा ॐ एष ह वा अग्निः सूर्यः प्राणं
 गलु स्वाहा ॐ सां योनिं गलु स्वाहा ॐ आपो वै गलु स्वाहा ॥ इति मे त्रु त्रये
 ण जले ॥ अं जलि त्रयं दद्यात् ॥ ततः पुत्रेषु णा वित्तेषु णालो केषु णा सर्वेषु
 णामया परिच्यक्ता ॥ अमयं सर्वमूनेभ्यः स्वाहा इत्यपां पूर्णो जलिं जले
 क्षिपेत् ॥ पश्चात्सर्वं ब्रह्मेति चिंतयेत् ॥ नान्यत् पुनरमयं दत्त्वा ब्रह्मांज
 लिं कृत्वा पठेत् ॥ यत्किंचिद्द्वंधकं कर्म कृतमज्ञानतो मया ॥ प्रमादालस्य
 दोषोत्थं तत्सर्वं संत्यजाम्यहं ॥ त्यक्ते सर्वे विमुक्तात्मा गतस्ते हः ॥ शुभा शुभः
 ॥ कामभोगादिकं सर्वं त्यक्तं चैव मुदा हरेत् ॥ एवं त्यक्ष्याम्यहं सर्वं काम
 भोगं सुखादिकं ॥ शोकं तोषं विवाहं च गंधं मलानुलेपनं ॥ शूषणं वर्तनं च ११
 यं दानमादानमेव च ॥ नमस्कारं जपं होमं याश्च नित्यं क्रियामगमनित्यां नै
 मित्तिकं काम्यं वर्णधर्माश्रमाश्च ये ॥ गुणधर्माश्च ये केचित् शुभाभुमफला
 नि च ॥ करुणं कार्यं कर्तुं कर्तारं करुणैः सह ॥ सर्वमेव परित्यज्य बुध्यातिष्ठ
 तिमानसः ॥ आत्मानं सर्वभूतस्थं सर्वभूतानि वात्मनि ॥ चतुर्विधस्य सन्ना

११

तसर्वे भवंतु वेदाद्याः सर्वे भवंतु सोमपाः ॥ सर्वे पुत्रमुखं दृष्ट्वा सर्वे भ
वंतु भिक्षुकाः ॥ ११ ॥ पश्चाद्योग्यं पुत्रं प्रतिकथयति ॥ त्वं ब्रह्मस्त्वयज्ञस्त्व
लोकस्त्वसर्वमिति ब्रूयात् ॥ सपुत्रः पितरं प्राह ॥ अहं ब्रह्माहं यज्ञोहं
लोकोहं सर्वमिति ॥ यद्यपुत्रः अहं ब्रह्माहं यज्ञोहं सर्वमिति स्वयमे
व जपेत् ॥ शिवं स्वस्त्यस्तु सर्वेभ्यः ॥ तथा ब्रह्मचर्याः शिष्याः ॥ अ
थ पुत्रान् सुहृदो बंधून् प्रत्याह ॥ न मे कश्चिन्नाहं कस्यचित् ॥ इति
अथ बंधविसर्जनं ॥ मृण्वंतु सर्वे श्रीगुरुप्रसादात् संसारस्य पारंगं
तु कामोस्मि ॥ मया सर्वेषां ममता त्यक्त्वा पुत्रेषणा वितेषणा लोकेष
णा त्यक्त्वा युष्माभिर्ममोपरिममता न केते व्या ॥ विद्यो न विधेयः ॥
ततो जलाशयंगत्वा ॥ अंजलिना जलमाहाय अ प्रतिरथे नासुः
शिक्षानो इति सूक्तेनाग्निं त्र्यं सर्वेभ्यो देवताभ्यः स्वाहा इति त्य
जेत् ॥ तिथ्यादिस्मरणपूर्वकं स्नानं विधाय अपरो ह्यब्रह्मावाप्तये स

एता त्रेषां चतुर्विंशति दिशाश्चैवावलोकयन् ॥ प्रार्थयेत् ॥ आदित्यचंद्रावनलो निल
 श्वद्योर्भूमिरापो हृदयं नमश्च ॥ अहश्चरात्रिश्च उभे च संध्ये धर्मो हि जानाति न
 रस्य वृत्तं ॥ आदित्यचंद्रादीन्सर्वान्देवान्कर्मसाक्षिणो निखिलानुर्वादीन्ब्रा
 ह्मणान्सन्ध्यासमाहित्वेन ध्यायेत् ॥ ततो नाभिप्रमाणं जलं प्रविश्य प्राश्नुस्वः स
 न्गायत्रीं प्रविशामि ॥ इति संकल्प्य ॥ ॐ भूः सावित्री प्र० तत्सवितुर्वरेण्यं ॐ
 भुवः सावित्री प्र० भर्गो देवस्य धीमहि ॐ स्वः सावित्री प्रविशामि धियो यो नः प्र
 चोदयात् ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सावित्री प्र० सर्वा गायत्री जपेत् ॥ ॐ परो रजसे सा
 वदेधिति जपित्वा नम्य प्रणवमयमात्मानं ध्यात्वा जले स्थितः ॐ तरत्समं दीधा
 वतीति चतुर्भुवं जपित्वा ॥ आदित्यमुपतिष्ठते ॥ पुत्रेषणायाश्च विषेषणायाश्च
 लोकेषणायाश्च बुद्धिहं भिक्षाचर्यं च रामीत्युक्त्वा पाणिना अक्षु अपो हुत्वा ॥ प्रै
 षोच्चारं कुर्यात् ॥ तदुक्तं बह्वर्चपरिशिष्टे ॥ ॐ भूः सन्ध्यास्तं मया ॥ ॐ भूर्भुवः सन्ध्या
 स्तं मया ॥ ॐ सन्ध्यास्तं मया ॥ इति निर्मंत्रं मध्यमोत्तमस्वरोत्कं ॥ ॐ अभयं स
 र्वं प्रते म्या मत्तः स्याहेति प्राच्यां दिशि अंपारणं जलं क्षिपेत् ॥ ततस्तं ह्रीं शिरवार्यं स्था
 पितकेशान् उताद्य ॥ यतोपवीतमपुधत्यहस्ते गृहीत्वा ॥ वेदांतविज्ञानस्तनिश्चितायोः

१२

१२

त्मा भूतशमस्य निस्पृहः ॥ कृतं चैवे पितं चैव वांछितं चानुमोदितं ॥ संचिंत्य सर्व
भूतेभ्यो दद्यादभयदक्षिणां ॥ पद्भ्यां कराभ्यां विहरन्नाहं वाक्कायमानसैः
॥ करिष्ये प्राणिनां पीडां प्राणिनः संतु निर्भयाः ॥ देहे जले वसेद्भूयो स्थावरा
जंगमाश्च ये ॥ पाषाणसंपुटे ये चैश्लेषा विरश्लेषकाश्च ये ॥ लोमवस्त्रादि
धान्येषु शयनेषु सनेषु च ॥ ते स्वयं सुविबुध्यं तु सुरगतो मद्भयं विना ॥ इत्ये
वं सर्व भूतेभ्यः सर्वत्राभयदक्षिणां ॥ करुणो मे त्रवृत्तिश्च प्रज्ञावृद्धिश्च सं
स्थितः ॥ ततो विचिंतयेद्दीमान् सर्वमात्मनि संस्थितं ॥ क्रोस्ति मे कस्मिन्ना
स्ति सुन्दरकोहमच्युतः ॥ संसारादित्यतप्तोति विष्णुषो देहमानसैः ॥ ब्र
ह्मज्ञानांबुद्धीते न क्षिंचसां वाक्यवारिणा ॥ न मे सिद्धो धवः कश्चिन्मुक्तात्मा
नंपरावरं ॥ ममात्मैव परो बंधुरुर्ध्वधः पृष्ठतोऽग्रतः ॥ इंद्रियैर्विषयैः सर्वम
ध्यायंतर्बहिः स्थितः ॥ विश्वेश्वरोऽसह्यत्मा वै सर्वज्ञः सर्वतो मुखः ॥ त्यक्तवैर
भयं दत्ता सर्वज्ञमजमीश्वरं ॥ व्यक्ता व्यक्तंपरं शुद्धं सत्यं निश्चित्य तत्त्वतः ॥

याचम्यदंडप्रार्थनां कुर्यात् ॥ ॐ वार्त्तं चै ध्रः शर्ममेश्वयत्यापंतनिवारय ॥ विष्णुह
स्तेयथा चक्रं शूलं शिवकरेयथा ॥ इंद्रहस्तेयथा बज्रंतथा इंड भवाय मे ॥
इति इंडं संप्रार्थ्य ॐ इंडस्य वज्रोसि सरवा मा गोपाय इत्यनेन मे त्रेण इंडं प्र
हणं कुर्यात् ॥ प्रणवेन कर्म उलुंग्गहीत्वा ततो यावद्गुरु समीपे गमने ॥ ताव
द्विष्णुस्मरणं परो भवेत् ॥ ततो इंडं कर्म उलुवस्त्रयुक्तः समित्या षिः गुरु
समीपे गत्वा ॥ नमस्कारं विधाय ॥ गरुडासने नोपविश्य ॥ करसंपुटं कृत्वा
गुरुप्रार्थनां कुर्यात् ॥ श्रीगुरो भगवान्यस्मात् घोरात्समुद्धर ॥ असकृज्ज
न्मजरा मरणाद्यपारसंसारहात्सहाने नमांता रय ॥ प्रतानामप्रयं हत्वा यु
ष्मत्करणं मागतः ॥ त्राहि मां योगिनामीशानान्यस्त्राता स्ति मे प्रभो ॥ निस्य
हः सर्वतः शान्तः सर्वविद्याविशारदः ॥ सर्वसंशयसंज्ञेनानलसो गुरुरा
उयं ॥ त्रायस्व भो जगन्नाथ गुरो संसारवन्दिना ॥ इग्धमां कालदष्टं च त्वा
महं शरणं गतः ॥ अद्य प्रभृति भूतानि न हिंस्यामि कदाचन ॥ महाव्रतं च हि
ष्मामि कर्मणा मनसा गिरा ॥ अविद्या कर्षुं सव्येण दष्टं द्विषपीडितं ॥ त्वाहाक्या

सन्ध्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्वाः॥ते ब्रह्मलोके तु परांतकाले परामृतात्परिमुच्यंते सर्वे
इति मंत्रेण सर्वमेकीकृत्य के शान्दयज्ञोपवीतं प्रक्षाल्य ॐ आपो वै सर्वा देवताः सर्वा
भ्यो देवताभ्यो जुहोमि स्वाहा ॐ भू स्वाहा इत्यप्सु जलेः सह जुहुयात्॥ ततो वि
ष्टुप्रार्थना प्रकारमाह यमः॥ इत्वातो यांजलिं विप्रो मत्तपासं प्रार्थयेद्दरिं॥ सर्व
देवात्मके तो ये तो या इति महं करे॥ इत्वा सर्वे। षण्णां त्यक्त्वा युष्मच्छरणमागतः
त्राहि मां सर्वलोके रागतिरन्या न विद्यते॥ सन्ध्यास्तम्रे जगन्नाथस्व पाहि
मां मधुसूदन॥ त्राहि मां सर्वलोके रावास्तु देवसनातन॥ सन्ध्यास्तम्रे जगद्यो
नेपुंडरीकाक्षमोक्षद॥ अहं सर्वाभयं इत्वा मृतानां परमेश्वर॥ युष्मच्छरणमा
पन्नस्त्राहि मां पुरुषोत्तम॥ ततो जलांते उद्भवः सन्॥ वस्त्रं त्यक्त्वा यथाजा
तरूपधरो दिगंबरो मत्वा॥ वहिर्मा बुद्भवः पंचवाससं वापदानि गलेत्॥ जि
ज्ञासं प्रति आचार्यो दंडवत्प्रणिपत्य॥ अतिप्रियं वचनैर्लौकिकव्यवहारार्थं
लज्जा निवारणार्थं वा सोऽयुग्मं लोकोपकारधर्मशिष्यायै त्वांगो सर्पनिवारणार्थं
दंडयुक्तं च करोमि इति कुर्यात्॥ ततः स्वयं कौपीनं काषायवासः स्वीकार्यं॥ परिष्ठा

